אַן אידערתל פון ווילנע

דער ענטפער וועגן דעם, פאַרוואָס אַ יונגערמאַן אין תל אביב האָט זיך געלאָזט מאַכן אַ „טאַטו" אויף אידיש: אַ ליבשאַפט צו דער באָבען!

און אויך: וועגן פרויאישע נעמען אויף אידיש

קאַפּיטעלעך אידיש (ה)

פון הירשע=דוד כ״ץ, ווילנע

דער טאַטו אין תל אביב (המשך פון פאַראַנטאָגן)

ג אַי קענעטה, דער זעקס=און=צוואַנציק יאָריקער תל=אביבער סטודענט פון פילאָסאָפּיע און געשיכטע, וועלכער האָט זיך געלאָזט מאַכן אַ טאַטו אויפן אָרעם מיטן וואָרט אויף אידיש „קאַצעלע" האָט אונדז געגעבן צו פאַרשטיין פאַרוואָס. מיר גיבן אים איבער דאָס וואָרט (דאָ איבערגעזעצט אויף אידיש):

„אויב איך האָב ניט קיין טעות איז די באָבע מיינע געבאָרן געוואָרן אין 1928 אין טשערנאָוויץ, וואָס איז דעמאָלט געווען אונטער רומענישער הערשאַפט (היינט אין אוקראַינע). זי האָט געהייסן: שולמית אייפערמאַן. מיינע עלטערן זיינען ביידע געבאָרן געוואָרן אין ישראל. וועגן די מאַמע מיינע איז געווען מיט מיר טראָגעדיק, האָבן די דאָקטוירים, פאַרלאָזנדיק זיך אויפן ׳אולטראַ=סאָונד׳, געלאָזט וויסן די עלטערן אַז זיי מעגן זיך ריכטן אויף אַ מיידל, האָבן זיי אויסגעקליבן פאַר אַ נאָמען ׳שרון׳ (איר קענט זיך פאָרשטעלן וואָס פאַר אַן השפעה דאָס האָט שפּעטער=צו געהאַט אויף מיינע געפילן פון זכרשאַפט...). נאָר וואָס, אַז ס׳איז זיי געבאָרן אַ אינגל, האָט מען מיר אַ נאָמען געגעבן ׳גאַי׳, זכרדיק ממש. (וועגן דעם משפחה=נאָמען ׳קענעטה׳ איז מער קאָמפּליצירט, דער זיידע האָט געאַרבעט אין אַן אינטערנאַציאָנאַלן צווייג פון דער פאָליציי און האָט באַדאַרפט האָבן אַן ׳אינטערנאַציאָנאַלן נאָמען׳, געבאָרן איז ער גאָר: ווייסבערג, ס׳איז אין משך פון דער מלחמה עטלעכע מאָל איבערגעאַנדערשט געוואָרן.)

„וואָס שייך מיין באָבע: זי איז געווען מלא=חן, אַ באַטעמטע, געבילדעטע אייראָפּעאישע פרוי. חריפותדיק=שאַרף, אַ קלוגע, אַ העפלעכע, אַ גוטהאַרציקע, אַ וואָרעמהאַרציקע און זייער ׳פּויליש׳ מיט אַלע חנדלעך: ׳ווי איז מיר׳ און ׳באָשט מאָי׳ וכדומה. זי פלעגט אָפט זאָגן, אַז איר וואָלט זיך וועלן זיין נאָכאַמאָל אַכצן יאָר, נאָר וואָלטן מיט דער חכמה פון אַן אַכציק=יאָריקע. אויף וויי לאָזן צוריק איך אַליין קען געדענקען פלעגט זי אַרבעטן אַלס פרייוויליקע פאַר דער ׳עבודה׳ פאַרטיי דאָ אין ישראל.״

איז מה ענין טאַטו אצל די באָבע שולמית ע״ה?

„מיט אָנדערהאַלבן יאָר צוריק איז די באָבע נפטר געוואָרן. אַזוי ווי זי איז געווען אַזאַ באַליבטע פיגור אין מיין יוגנט האָב איך באַשלאָסן אַז מיין טאַטו וועט זיין געוויידמעט איר. איר דאַרפט פאַרשטיין, אַז זי איז געווען אַן אייראָפּעאישע פרוי פון עלטערן שניט. אינטעליגענט און שאַרף ווי אַוועלכער ניט איז פראָפעסאָר מיט וועמען איך האָב זיך וועגן=ניט=איז באַגעגנט, און דאָך זייער וואָרעם און ׳פּויליש׳ מעסיק. זי האָט געוועדט אַבט שפּראָכן און מ׳האָט זיך געקענט אויף איר פאַרלאָזן, אַז זי וועט האָבן וואָס צו זאָגן וועגן אַוועלכער ניט איז טעמע וועגן וועלכער ס׳קענען גיין די רייד.״

ווייסן מיר, אַז אַ טאַטו אויף אידיש איז געווען דער מיטל מיט וועלכן אַ זעקס=און=צוואַנציק יאָריקער ישראלדיקער בחור האָט באַשלאָסן פאַראייביקן דעם אָנדענק פון זיין באָבע ע״ה, די באָבע שולמית.

פאַרוואָס אָבער „קאַצעלע״?

„מיין ערשטער איינפאַל איז געווען אָנשרייבן איר צונאָמען ׳טוטי׳, פאַר מיין טאַטו, נאָר איך האָב זיך ניט געשפּירט האַרמאָניש דערוועגן, אפשר צו דירעקט און אָנגעוווייטיקט, און איך בין ניט געווען זיכער... און מיטאַמאָל, אַ געפיל פון אַ פלוצימדיקער התגלות: קאַצעלע! פאַרוואָס? וועט נאָר איך האָב איר אָנגעקלונגען אָדער אַ קלאַפּ געטאָן בייַ איר אין דער טיר, האָט זי מיר אויפגענומען מיט אַ גרויסן, הויכן, ווארעמען: קאַאַצעלע!

„אַזוי ווי מיינע ידיעות אין אידיש זיינען שטאַרק באַגרענעצט, עטלעכע ווערטער מערניט, האָב איך זיך ענגייטיקט אַביסל אין הילף בנוגע דער שרייבונג פונעם וואָרט, ווייל אַ טאַטו ווערט דאָך געמאַכט, ס׳זאָל האָבן אויף אַ צייט אַ תקומה... דאַמאָלסט האָב איך אַ פרעג געטאָן בייַ פראָפעסאָר דוד ש. כ״ץ, וועלכער איז געקומען צו הילף, ער האָט בייַ אייך געפרעגט, און אַלדאָס איבערריקע, ווי מען זאָגט, געהערט שוין דער געשיכטע. אָט דאָס איז די מעשה.״

קיצור המעשה: דער ישראלדיקער יונגערמאַן, אַ סטודענט פון געשיכטע און פילאָסאָפּיע אין תל אביב, האָט זיך געמאַכט דעם טאַטו אויס בענקשאַפט און ליבשאַפט צו דער פאַרשטאָרבענער טשערנאָוויץ=געבאָרענער באָבע שולמית (וואָס איר צונאָמען איז געווען: טוטי), וועלכע פלעגט אים אָנרופן בלשון אהבה: „קאַצעלע״.

דערלעבט יאָרן, אַז אַ ישראלדיקער יונגערמאַן זאָל האָבן אַזאַ באַציאונג צו דער באָבע „פון דער אַלטער היים״. און אויף אָט אַזאַ מין אופן איז געבאָרן געוואָרן, אַ סברא, דער ערשטער אידישער טאַטו אין מדינת ישראל.

אויף להבא איז דאָס בייַ גאַי קענעטה אַ פלאַן אַרומפאָרן עטלעכע יאָר איבער דער גאַנצער וועלט. זאָל אים זיין בהצלחה רבה. און זאָל דער טאַטו זיין אַזש דער אָנהייב פון זיין דערנעענטערונג צו דער גייסטרייכער וועלט פון דער באָבען...

נ.ב. ס׳קען אַפילו זיין, אַז גאַי קענעטהס טאַטו איז דער ערשטער אויף אידיש אין תל אביב אָדער גאָר אין ארץ ישראל אָבער זיכער ניט אין דער וועלט. ביים גיין די וואָך אין דרוק אַריין, איז אָנגעקומען אין דער לעצטער מינוט ממש אַ באַריכט פונעם יונגן אידישיסט דזשאָרדין קוציק (ראָטגערס אוניווערסיטעט, ניו דזשערזי), אַז בייַ אַ טרעפונג פון ניו=יאָרקער אַרבעטער רינג האָט ער זיך אָנגענעטוויסן אָן נאָך אַ אידישן יונגנמאַן, מיט אַ ריזיקן טאַטו אויף אידיש בזה הלשון: „פאַר אַ שיינער און בעסערער וועלט״...

טאַקע בפירוש, אַ וועלט מיט קליינע וועלטעלעך.

פאַרוואָס ס׳שטאַמען אָפּטער אָפּ אידישע פרויען=נעמען פון אַ ניט=העברעאישן שורש

פראָפעסאָר עליסה בן=פורת, וועלכע לערנט אידישע געשיכטע אין קווינס קאָלעדזש (טייל פון ניו=יאָרקער שטאָטישן אוניווערסיטעט), פרעגט וועגן דעם, וואָס בייַ אשכנזים טרעפט אָפּטער אַז אַ פרויען=נאָמען זאָל ניט שטאַמען פון לשון קודש, איידער בייַ די מאַנסבילשע נעמען.

די קשיא איז אַ סאָלידע.

אמת, פאַראַן בייַ אונדז (אָדער ס׳זיינען ביז צו דער לעצטער צייט געווען) אַזעלכע פאָפולערע מענער=נעמען וואָס שטאַמען אָפּ ניט פון לשון קודש; פונדעסטוועגן איז פאָרט אַ שטיקל זעלטנהייט אַז דער כינוי זאָל ניט „אונטערגעשפּאַרט ווערן״ דורך אַ קלאָרער התקשרות, מיט אַ לשון=קודשדיקן אויפרוף נאָמען. עס זיינען דאָך אַפילו אויפגעוואַקסן ניט ווייניק קאָמבינאַציעס לויט פעסטע כללים. אָט אַשטייגער, די סעריע וואו איין נאָמען קומט „פאַרטייטשן״ דעם אַנדערן, און אין פאָרמעלע סיטואַציעס קענען די ביידע באַנוצט ווערן ווי אַ שם=אחד ממש, למשל: אריה=לייב, דוב=בער, זאב=וואָלף, צבי=הירש (יאָ, די סעריע וואָס שטאַמט פון חיות „גיבורים״ איז דאָ גאַנץ אָנזעעוודיק); אָדער: יהודה=לייב, שלמה=זלמן, שרגא=פייבוש, וואו די פאַרבינדונג איז אַ באַקאַנטע שיער ניט מיטן דרך הפשט. אָדער די קאָטעגאָריע נעמען וואָס מ׳איז עלול געבן אַ חולה, ער זאָל צו אריכת ימים דערלעבן, אַשטייגער: אַלטער, זיידל. אָדער: נעמען וואָס שטאַמען ניט פון לשון קודש נאָר זיינען זייער אַלט ביי אידן און מ׳האָט זיי „פאַר=לשון=קודשט״, אַשטייגער: אלכסנדר, קלמן (פון קלונימוס).

פונדעסטוועגן בלייבן נאָכאַלעמען אַ היפש ביסל מאַנסבילשע נעמען וואָס שטראַלן אויסעט מיטן גלאַנץ פון אַלט אשכנז און אַוועלכע ניט איז פאַרבינדונג מיט אַ לשון=קודשדיקן נאָמען וועט מן הסתם געהערן דעם תחום פון פשטלעך. דאָ גייען אַ סברא אַריין אַזעלכע נעמען וויי: אנשיל, בונים, ביינוש, גימפל, געצל, זאַנוויל, זעליק, טודרוס, שניאור (ניט קוקנדיק אויף אַלע פשטלעך וועגן „שני+אור״) און נאָך. צו דער געשיכטע איז גראָדע ניט איבעריקס שייך וואָס אין די לעצטע דורות זיינען טייל פון זיי „אַרויס פון דער מאָדע״ ביי מערסטע אידן.

אגב אורחא: גאָר באַזונדער איז די סעריע מענער=נעמען וואָס שטאַמט אָפּ פון לשון קודש וואו דער נאָמען איז שטאַרק פאַראידישט און איבערגעאַנדערשט געווארן אין גאַנג פון דור=דורות, ווי ביי איטשע (פון יצחק), טעוול (פון דוד), כאַצקל (פון יחזקאל), לייזער (פון אליעזר), מאַטיס (פון מתתיהו) וכו׳.

וו י אַזוי מ׳זאָל אָבער דעם ענין ניט פאַרשטעלן, און וויפל דוגמאות מ׳זאָל ניט אַראָפּברענגען, בלייבט דער סך=הכל פרויאישע נעמען אויף אידיש וואָס שטאַמען ניט פון לשון קודש, און זיינען ניט שייך צו קיין שום ספּעציפישן לשון=קודשדיקן אָנשפּאַר, אָן אַ שיעור גרעסער. וויי אַן התחלה, קען מען באַטראַכטן אַזאַ רשימהלע ווי: אַדל, איידל, באַדאַנע, בלומע, ביילע, בריינדל, גאָלדע, גיטל, גענענדל, דאָבקע, דאָבריש, דוואָשע, האָדל, העסיע, וויכנע, זיסל, זלאַטע, זעלדע, טשאַרנע, יאַכנע, יענטל, כיענע, ליבע, מאַריאַשע, מאַשע, מינע, עטקע, עלקע, פּעסע, פּערל, פּייגל, פראַדל, פריידל, פרומע, צאַרטע, ראָדע, ראַסע, רייצע, שפּרינצע, און נאָך אַ סך מער. אַזעלכע מאָדערנע העברעאיזירטע ניישאַפונגען וויי טובה („טאָווא״) און מתוקה („מעטוקאַ״) זיינען געמאַכטע איבערזעצונגען פון אידישע נעמען (גיטל און זיסל), ניט פאַרקערט...

הייסט דאָס, אַז די קשיא פון פראָפעסאָר עליסה בן=פורת בלייבט אַ פעסטע. נאָכמער, זי גיט איבער פאַר די „קאַפּיטעלעך״, אַז די פראַגע איז בייַ איר אויפגעשוואָמען אין איר קורס וועגן פרויען אין דער אידישער געשיכטע, אַז ס׳איז געאַנגען אין קלאַס אַ דיסקוסיע וועגן ר׳ אליעזר הרוקחס זיין הספּד נאָך זיין פרוי, דולצא (אָדער דולצינא) וואָס איז אומגעקומען אויף קידוש השם אין דער צייט פון די קרייצפאָרן.

טייל פון די אַלט=אשכנזישע נעמען, סיי מענערשע ווי: בונים און שניאור, סיי פרויאישע ווי: טאָלצע (דולצא) און יענטל, שטאַמען אָפּ פון אַלט=ראַמאַניש דער עיקר אויף דער טערעטאָריע פון איטאַליע, פון וואַנעט אגב, פראָפּ. בן=פורת איז אַליין אַן אָפּשטאַמיקע.

עס זאָל ניט הייסן אַז מיר דרייען זיך אַרויסעט פון ענטפערן אַפילו מיט אַן השערה, וועלן מיר פאָרלייגן טאַקע אַ הווה אמינא, היינט אָן ראיות, און אַרויסקוקן אויף סאָלידע תשובות פון אייך, טייערע לייענער פון „זשורנאַל״, און זיך מירצעשען אומקערן צו דער טעמע. איז וואָס איז אונדזער השערה?

פראָסט און פשוט, לשון קודש אין דער טראַדיציאָנעלער ציוויליזאַציע אשכנז איז לפי=ערך מער צוגעקניפּט מיטן מאַנסביל, אידיש מיט פרויען. פאַר אַ זון קען זיך אָפּטער פאַרוועלן ביי טאַטע=מאַמע אַז ס׳זאָל זיין אַ לשון=קודשדיקער נאָמען צום ברית און צום אויפרופן צו דער תורה (ניט אומזיסט איז דאָ אויף אידיש דער באַגריף „אויפרוף=נאָמען״). ביי אַ מיידל (כאָטש אין עלטערן אשכנז איז געווען אַ באַזונדערע צערעמאָניע, „האָלעקרייש״, אויף אַ נאָמען צו געבן), איז געווען מער אַ נטיה צו דערלאָזן און אַפילו צו פאַסאַקעווען זיך מיט דער וואַרעמקייט, אינטימקייט און היימישקייט פון לשון אידיש של כל יום.

דאָס קומט צום בולטן אויסדרוק ניט נאָר ביי נעמען פון יחידים, נאָר אין גאַנץ אשכנז: לשון קודש און אַרַאמיש זיינען דער עיקר פאַר די אינגלעך, בחורים און מענער, און די ערשטע טירן פאַר דער אַמאָליקער אידישער ליטעראַטור האָבן זיך אויפגעפראַלט אין אַ שיינער מאָס אַדאַנק די הצטרכותן און איניציאַטיוון פון דער אידישער פרוי אין אשכנז.

און לאָמיר ווידעראַמאָל און אָבעראַמאָל ניט פאַרגעסן, אַז קדושה איז לחלוטין ניט אָפּהענגיק אָן דעם בלויזן ח ו מ ר (די עטימאָלאָגיע פון אַ וואָרט, דער פּישער אָפּשטאַמיק), נאָר וואָדען, וואָס עס ו ו ע ר ט פונדערפון אין דער בשותפותדיקער נשמה פון אַ פאָלק אין גאַנג פון דור=דורות. אַזוי אַרום למשל איז אין אַזעלכע ווערטער ווי „בענטשן״, „ארצייט״, „פראָוועזן״ פאַראַן אָטאָ די קדושה וואָס קען נאָר ו ו ע ר ן אין משך פון די דורות.

און אַזוי איז עס בנוגע צו די אידישע נעמען וואָס מיר אשכנזים גיבן אַ נאָמען נאָך אַ נפטר אַ מקורב. אויך דאָ מעגן אידן פון אַלערלייאיקע אידישע שבטים און שבטי=שבטים זיך לערנען בייַ עכטע חסידים היינטיקע, וואָס בלייבן דור=אייַן דור=אויס שטאָלץ מיט אמת=אידישע נעמען, אַ כפרה די „מאָדעס״ פון דער דרויסנדיקער וועלט עולם=הזה...

www.dovidkatz.net
www.holocaustinthebaltics.com

די לייענער פונעם „אַלגעמיינעם זשורנאַל״ וועלן פאַרבעטן אַריינשיקן מיט עלעקטראָנישער פּאָסט („אי=מייל״) זייערע שאלות און ענינים מכח אידיש. מען בעט אַז די בריוולעך זאָלן זיין קורץ און צו דער זאַך, מ׳זאָל אומבאַדינגט שרייבן עטלעכע ווערטער וועגן זיך, און דער עיקר: נאָר און בלויז מיט אידישע אותיות (ניט „אידיש מיט לאַטיינישע אותיות״).

דער אַדרעס: dovidkatz@vilniusuniversity.net. צום באַדויערן איז ניט מעגלעך יעדן ענטפערן פערזענלעך און פאַרדערפאַר בעט מען אין פאָראויס מחילה.

שומרי הדת טשאפעלס
SHOMREI HADAS CHAPELS Inc.
(718) 436-8700

פינחס מאנדעל
PINCHAS MANDEL – VETERAN CEMETERIAN
With over 50 years experience in Kvura in Eretz Yisrael
Serving the North American Public and Funeral Industry
Personal Responsibility Throughout Service
ORIGINATOR OF THE PRESENT
RABBINICALLY APPROVED METHOD
NOT JUST "PAPERWORK"
Kavod Haniftar with Mesiras Nefesh and Compassion for the Bereaved
1628 42nd Street, Brooklyn, N.Y. 11204
DAY AND NIGHT PHONE: (718) 851-8925